

Mariya Bracka

Narodowy Uniwersytet im. Tarasa Szewczenki w Kijowie, Ukraina

EMANCYPACJA PO UKRAIŃSKU

W ukraińskim procesie literackim końca XIX i początku XX wieku można mówić o początkach ruchu emancypacyjnego, o wyzwoleniu społecznym i ekonomicznym kobiety, o krytyce patriarchalnego układu życia, o własnej organizacji twórczej i szerokim udziale kobiet w procesach ogólnospołecznych. Uwidoczniło się to w twórczości wielu utalentowanych autorek, których dzieła ukazywały się na łamach periodyków oraz odrębnymi publikacjami. Należy wśród nich wspomnieć Natalię Kobryńską, Olenę Pczilkę (Olę Kosacz), Ulanę Krawczenko, Dniprową Czajkę (Ludmiłę Wasilewską), Hrycka Hryhorenkę (Ołeksandrę Sudowszczykową-Kosacz), Jewhenię Jaroszyńską, Ludmiłę Starcką-Czerniachiwską, Natalię Romanowicz-Tkaczenko, Hałynę Żurbę (Dąbrowską), Nadiję Kibalczyz, Chrystię Ałczewską, Lubow Janowską, Hałynę Komarową, Odarkę Romanową, Wirę Łebedową (Kostiantynę Malicką) oraz wiele innych.

Nie można nie zwrócić uwagi, że w literaturze przełomu XIX i XX wieku kobiety-pisarki zyskują o wiele większe znaczenie niż w literaturze wieku XIX. Można stwierdzić, że kształtowanie się literatury kobiecej odbywało się dość intensywnie, co stało się przedmiotem zainteresowania wielu mężczyzn w literaturze, ale też w znacznej mierze wpłynęło na literaturę „męską”. Młode autorki poruszyły nowe tematy, stworzyły nowe obrazy, akcentując kwestie tożsamości kobiecej, a czasem wręcz aspekty o charakterze feministycznym.

Literatura kobieca rozwinęła się i przeżyła jaskrawy etap swego rozwoju w ciągu nieco ponad trzech dekad – od początku lat 80-tych XIX wieku do początku pierwszej wojny światowej. Data początkowa przywiązana jest rów-

nież do wydania drukiem pierwszego almanachu kobiecego – *Pierwszy wianek* (1887), natomiast ostatnia – do śmierci niektórych pisarek, między innymi Łesi Ukrainki w roku 1913, Nadiji Kibalczycz – w 1914.

Literatura staje się dla kobiet, w tym też dla Ukrainek, polem do własnej realizacji twórczej, próbą powiedzenia o swoim istnieniu i wartości. Podczas aktu twórczego kobieta niejako uwalnia się od milczenia i poniżenia. Jednocześnie, co jest bardzo charakterystyczne, tematyka i styl pisarstwa kobiecego wiąże się bezpośrednio z wartościami patriarchalnymi. Wkraczając do literatury kobiety przejmowały te zasady gry, które panowały tutaj od dawna (wspomnieć choćby George Sand, w literaturze ukraińskiej – Marko Wowczok, Hrycko Hryhorenko i in.). Starły się one naśladować styl artystyczny słynnych mężczyzn-pisarzy, projektować wyobrażenia o niższej wartości kobiet na swoje bohaterki. Dopiero późniejsza literatura ukraińska wyzwala się od podobnych stereotypów, kobiety-pisarki tworzą własny język zasadniczo różniący się od języka męskiej narracji.

Maksym Tarnawski zwrócił uwagę na cztery paradoksy rozwoju feminizmu w jego odmianie ukraińskiej – odmienności warunków w Rosji i Austro-Węgrach, zaangażowanie literatury, wpływy nietzscheanizmu, jak również wsparcie idei emancypacyjnej poprzez ukraińskich mężczyzn (Iwana Frankę, Michała Pawlika i in.).

Ideę emancypacji kobiet na Ukrainie (zarówno tej terytorialnie należącej do Austro-Węgier, jak i do Imperium Rosyjskiego) wyraźnie wyartykułowała inicjatywa wydawnicza – almanach *Pierwszy wianek* (1887), na łamach którego publikowała swoje utwory Natalia Kobryńska, Ołena Pczilka, Łesia Ukrainka, Ludmiła Starycka-Czerniachowska, Dniprowa Czajka, Ulana Krawczenko. Autorki te pokazały kobietę jako samowystarczalną osobowość, świadomą swojej roli w społeczeństwie, zdobywającą uznanie w środowisku rodzinnym i społecznym. Almanach ujawnił problemy kobiety ukraińskiej po obu stronach granicy i uzmysłowił istnienie kwestii kobiecej. Publikacja *Pierwszego wianka* zaogniła dyskusje dotyczące tej kwestii i pokazała jej wielopłaszczyznowość.

W przypadku emancypacyjnego ruchu ukraińskiego i jego odbicia w literaturze dały się we znaki głębokie różnice, po pierwsze, pomiędzy starszym i młodszym pokoleniem feministek, które się pojawiły na arenie kulturowej dyskusji na przełomie wieków; po drugie – pomiędzy galicyjskim i naddnieprzańskim ruchem kobiet, rozwijających się w różnych państwach i akcentujących różne prawa i pozycję kobiet; po trzecie – pomiędzy zwolenniczkami literatury realistycznej, odpowiadającej na zapotrzebowania społeczne (N. Kobryńska, Ołena Pczilka, J. Jaroszyńska i in.), a entuzjastkami nowych nur-

tów europejskich, odwołujących się do bardziej skomplikowanego i umownego odzwierciedlenia rzeczywistości (O. Kobyłańska, Łesia Ukrainka, Dniprowa Czajka).

Na przełomie XIX i XX wieku twórczość kobiet stanowi już wyraźnie odrębne zjawisko. Pojawia się nie tylko większa liczba autorek, ale i teksty kobiet stają się bardziej zróżnicowane ze względu na styl i estetykę. Są one wówczas reprezentowane przez najmłodsze pokolenie – Chrystię Alczewską, Nadiję Kibalczycz, Natalię Romanowycz-Tkaczenko, Hałynę Żurbę, Hałynę Komarową. Najbardziej wyrazisty jest podział tekstów utrzymanych w manierze realistycznej oraz psychologiczno-impresjonistycznej, świadczący o wejściu literatury kobiecej w nową epokę i modernizacji rodzimej tradycji kulturowej. Najbardziej uznane postacie tego okresu – Olha Kobyłańska i Łesia Ukrainka – miały niebagatelny wpływ na zmianę orientacji stylowych w literaturze ukraińskiej.

Kobiety-pisarki w swoich utworach zwracały szczególną uwagę na skomplikowane konflikty moralne i psychologiczne ówczesnej jednostki. Zazwyczaj na planie pierwszym pojawiała się kobieca postać, choć można ją rozpatrywać jako element paradygmatu egzystencjalnego właściwego epoce. Takie opowiadania, jak *Gość* J. Jaroszyńskiej, *Sami* N. Kibalczycz, *W szkole* Dniprowej Czajki, *Jedna noc* Hrycka Hryhorenki, świadczą między innymi o charakterystycznym dla ówczesnej prozy kobiecej poznaniu głębin psychologicznych osobowości ludzkiej, rozdwojeniu między zdradą i uczciwością, przekonaniem i działaniami, odwagą i strachem, chwilowymi emocjami i głębokimi uczuciami. Obecne w analizowanych tekstach wątki miłości i przeżyć miłosnych, kobiecego ciała, życia rodziny, natury prezentowane są za pomocą zmian i modelowania nastroju wyrażającego odczucia własne bohatera. Kobiety-bohaterki tekstów kobiecych tworzą organiczną jedność z naturą, poddane są jej rytmom, cyklom, tajemnicy płodności, macierzyństwa, życia.

Model rodziny i stosunków damsko-męskich, który uwidacznia się w ukraińskiej prozie kobiecej końca XIX i początku XX wieku, świadczy o niespokojnym okresie przejściowym i kryzysie wartości. W powieściach i opowiadaniach Olhy Kobyłańskiej, Ołeny Pczyłki, Łesi Ukrainki, Natalii Kobryńskiej, Nadiji Kibalczycz obserwuje się rodzinny konflikt bohaterki z matką, wyczuwalne jest wyobcowanie ojca, obcość męża, wskutek czego kobieta musi samodzielnie podejmować skomplikowane osobiste i rodzinne decyzje i rozwiązywać ważne problemy. O nowych czasach zmieniających obraz kobiety świadczą nowe role i funkcje, wykonywane przez kobiety – rewolucjonistka, działaczka podziemia, towarzyszką rewolucjonisty dzieląca z nim poglądy. Są to obrazy silnych kobiet, niebędących pokornym narzędziem w rękach mężczyzny, a samodzielnie

decydujących o swojej drodze życiowej. Paradoksalnie napięcie w stosunkach kobiety i mężczyzny stało się wynikiem, z jednej strony, dyskryminacyjnego potraktowania kobiety, natomiast z drugiej – postępu historycznego, który otwierał nowe możliwości przed kobietą. Jak słusznie zauważyła Natalia Kobryńska w swoim artykule programowym *Ruskie kobiety w Galicji w naszych czasach* (1887), opublikowanym na łamach pierwszego almanachu kobiecego, właśnie te dwa czynniki stworzyły sprzeczność fundującą podstawy kryzysu w stosunkach płci.

Kobiety-pisarki wchodzące do literatury na przełomie XIX i XX wieku uwarunkowały zmiany w interpretacji roli płci. W swojej twórczości prezentowały one głęboki psychologizm, ujawniający się w dążeniu do poznania i zrozumienia istoty płci. W tym kontekście ciekawe jest spojrzenie na mężczyznę oraz problematykę genderową. Takie utwory, jak *Carówna* O. Kobylańskiej, *Mój romans* L. Janowskiej, *Miłość Hanny* N. Kibalczyk, prezentują niejednoznaczne obrazy mężczyzn, z jednej strony będących wyznawcami nowych idei (postępowców, radykałów, rewolucjonistów, zwolenników emancypacji), natomiast z drugiej – ludzi bezdusznych, obojętnych, dwulicowych, dla których idee są tylko modną dekoracją, wygodną formułą usprawiedliwiającą własną niegodną naturę i podłe uczynki. Uświadomienie tych sprzeczności głęboko rani kobiety-bohaterki, wywołując niewiarę i depresję.

Obraz nowej kobiety prezentuje nową kobietę tożsamość – silną, wolną, decydującą o sobie, zwalczającą tradycyjne przekonanie o pokorze i bierności. Wcześniej, między innymi w utworach Marka Wowczka, Hanny Barwinok, pojawiał się typowy obraz kobiety-chłopki lub pani, obecnie na plan pierwszy wychodzi inteligentka świadoma swojej postawy obywatelskiej. Taka kobieta marzy o tworzeniu nowego modelu stosunków z mężczyzną, lecz równocześnie interesuje się kwestiami społecznymi i politycznymi. Nie zadowala jej tylko i wyłącznie funkcja reprodukcyjna, żąda ona prawa do współtworzenia społeczeństwa. W tekstach literackich końca XIX i początku XX wieku ten obraz nabiera wartości artystycznej – wyzwala się od ukierunkowania ideologicznego, ujawnia motywację psychologiczną, tworząc przekonujący i charakterystyczny typ. Co więcej, teksty te ilustrują zmianę ról genderowych, ponieważ to właśnie kobieta zajmuje pozycję silnej osobowości, a mężczyzna – odwrotnie – ujawnia oznaki choroby, niestałości, rezygnacji, tracąc przez to pozycję lidera i odpowiedzialność za życiowe decyzje. Co ciekawe, jednocześnie silnie są zaakcentowane tradycyjne oznaki kobiecości – pojęcia „serca”, „duszy”, „duchowości” w ich folklorystycznych, chrześcijańskich, świeckich interpretacjach często pojawiają się w utworach N. Kobryńskiej (*Dusza*), U. Krawczenko (*Głos serca*),

O. Kobyłańskiej (*Valse mélancolique*), L. Janowskiej (*Śmierć Makarychy*), J. Jaroszyńskiej (*Gość*) itd.

Na koniec warto zaakcentować charakterystyczne dla ukraińskiej prozy kobiecej cechy poetyki. Zauważalne jest dążenie do synkretyzmu gatunkowego i stylistycznego stwarzającego wrażenie dialogiczności, niezakończenia wypowiedzi. W miejsce jednoznacznej narracji proza kobieca wprowadza inny model, bazujący na pokazaniu doświadczenia prywatnego we wszelkich jego przejawach. Stąd też tekst upodabnia się do dokumentu, wyrażającego konkretne doświadczenie w odpowiednich formach – listu, autobiografii, pamiętnika. Kobiety-pisarki praktykują zawieszenie temporalnej linearności i odnowienie tradycyjnej narracji, w zamian za zwykłą fabułę proponują opisy przeżyć wewnętrznych bohatera (spowiedź, monolog wewnętrzny), określających wewnętrzną dynamikę narracyjną. Dążą one również do subiektywizacji narracji, szczerości i formy spowiedzi, dających możliwość wyrażenia projekcji doświadczeń autobiograficznych, zwłaszcza w sferze odczuć i przeżyć. Subiektywizacja ujawnia się nie tylko na płaszczyźnie obrazowości, ale też na poziomie narratora preferującego takie formy wyrazu, które zbliżają jego wypowiedź do mowy ustnej nacechowanej emocjonalnie.

Niewątpliwie dorobek artystyczny kobiet-autorek końca XIX i początku XX wieku jest ważną częścią ukraińskiej spuścizny kulturowej. Miał on szeroki wpływ na rozwój kultury narodowej i społeczeństwa w ogóle. Oznaki wspólne przejawiające się w twórczości poszczególnych pisarek pozwolą krytykom mówić o całościowym i specyficznym fenomenie pisarstwa kobiecego, którego integralną część stanowią teksty uznanych Ukrainek.